

BANATUL ÎNTR-UN DICȚIONAR GERMAN

Extras din Anton Golopenția, *Opere complete, vol. I. Sociologie.*

București: Editura Enciclopedică, 2002

Vezi, la sfârșitul documentului, adnotarea din același volum, semnată de Sanda Golopenția.

Editura HIRT din Breslau scoate un dicționar al grupurilor mărginașe din Reich și despre germanii din străinătate: *Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums (HWB)*, îngrijit de profesorii Carl Petersen și Otto Scheel. În decursul celor doi ani din urmă, au ieșit opt, din cele 38 de fascicule, câte va ține. Publicația aceasta, bogată în sugestii, n-ar trebui să rămână neluată în seamă, nici de cei preocupați de problemele românești.

Interesul pe care-l prezintă acest dicționar nu este numai de ordin informativ. De vreme ce, în fasciculele apărute până acum, Banatul, la fel ca și Basarabia și Bucovina, sunt tratate în articole lungi, iar Dobrogei, Sătmăruului și Transilvaniei [li] se vor consacra altele în fasciculele următoare, dicționarul acesta ne privește nemijlocit. Faptul că el reprezintă întâia încercare temeinică de a inventaria și de a înfățișa germanii de pretutindeni (programul cuprins în titlu pare a fi fost mlădiat în sensul de a introduce și germanii din centrul Reich-ului), și experimentează, totodată, un tip nou de enciclopedie, îi atribuie o importanță îndeajuns de mare, ca să treacă în rândul faptelor din străinătate care nu trebuie scăpate din vedere.

*

Temelia acestui dicționar o constituie categoria *Volk* (neam), decisivă în orientarea de după război a germanilor.

Reluarea acestui elaborat al romanticii germane e desigur una din acele reacțiuni de apărare, care le izbutesc popoarelor în împrejurări grele. Exaltarea neamului, ca-n vremea campaniilor napoleoniene, când, în lipsa unui stat comun, faptul de a aparține neamului german era unicul termen de legătură între adversarii germani ai Împăratului, pare a se dovedi întreit de utilă. A fost atenuată, așa, întâi, demoralizarea înfrângerii: biruit ar fi fost aparatul de stat; substanța germană,

care zace în sânge, limbă și datini, avându-și marile rezerve în țărâtime, n-a putut fi atinsă. A fost așezată, așa, mai departe, în centrul preocupărilor această substanță, ce s-ar putea să fi fost cariată de industrializarea fantastic de rapidă, care a prefăcut, în mai mult de 50 de ani, un popor de târgoveți și de țărani într-unul urban, candidat la stăpânirea lumii, ca să se facă tot ce ar putea înlătura pricina numeroaselor îngrijorări nemărturisite. Prin scoaterea în față a neamului și aparenta trecere cu vederea a statului, s-a creat, în sfârșit, posibilitatea de a asocia măcar moralicește tot numărul germanilor din afara hotarelor Reich-ului (ca la 1/3 din totalul de peste 90 milioane de germani) în acțiunea de restaurare a însemnătății politice a statului german. Categoria *Volk*, care trebuie să furnizeze temeiurile tuturor acestor acțiuni, a ajuns să aibă, firește, o conformație foarte complicată. Ea e „origina germană“; categoria „stat național“, care ar fi stat la rădăcina imperiului bismarckian și wilhelmin, a fost importată din Franța. Neamul e un „decret al absolutului“, zestrea din toată vremea a germanilor, premisa existenței lor; dar el e și ținta urmărită prin punerea în mișcare a întregii armături de propagandă modernă, care cere ridicarea natalității și cultivă elementul rural.

HWB e destinat să întărească solidaritatea generală a germanilor. Îndrumat de unii din reînnoitorii categoriei *Volk*, cărturari de incontestabilă substanță, frământați de grija destinului german, dar mânuitori excelenți ai tehnicii științelor sociale, acest dicționar exemplifică bine semnificația cuvântului german despre nevoia unei științe care acceptă responsabilități politice.

Grupul care îngrijește de apariția dicționarului, scoate de patru ani o revistă proprie: „Deutsche Hefte für Volks- und Kulturbodenforschung“ (Caiete germane pentru studiul neamului și a razei lui de acțiune culturală). Cu anul al 5-lea (1935), ea poartă numele „Deutsche Hefte für Volksforschung“ (editat tot de HIRT, Breslau). Revista aceasta aduce studii privitoare la problemele grupurilor germane din străinătate. Câteva din contribuții cuprind însă adevărate programe: dintre ele, merită atenție deosebită studiul chibzuit al profesorului Hans Freyer: *Der politische Begriff des Volkes* (Înțelegerea politică a neamului) și programul sugestiv al profesorului Ipsen: *Gedanken zur soziologischen Erforschung des Deutschtums in Ostmitteleuropa* (Idei pentru studiul germanității din răsăritul Europei centrale).

Interesul tehnic pe care-l prezintă dicționarul consistă într-o arhitectură interioară nouă, incontestabil mai rațională decât cea tradițională a enciclopediilor și a „lexicoanelor“. Grija acestora se concentra asupra termenilor: năzuiau la un număr de rubrici egal cu numărul termenilor ce puteau fi auziți în limba respectivă. Rubricile însă nu puteau fi decât cu totul schematic. Drumul nou, experimentat în cazul dicționarului de care ne ocupăm (similar celui ales în Franța pentru Enciclopedia nouă), consistă în utilizarea consecventă a mijlocului trimiterilor. Domeniul ce urmează să fie pus la îndemână e studiat în articole mari, adevărate tratate, în cadrul cărora toate temele și toate aspectele intervin în complexe din

care fac parte; iar termenii sunt prezentați numai într-un indice final cu trimiteri la pagini. Astfel numărul termenilor tratați poate fi mărit chiar, repetițiile sunt evitate și fiecare termen în parte e lămurit mult mai bine, așezat în înlănțuirile din care face parte.

În cazul unui dicționar special, consacrat unei singure probleme, tehnica aceasta putea fi încercată mult mai ușor decât în cazul unui dicționar universal. Fasciculele apărute până acum o arată aplicată cu o singuranță completă.

Materialul e dispus în trei tipuri de rubrici: 1. articole despre regiuni, consacrate ținuturilor din statul german, grupurilor germane compacte din state străine și statelor în care trăiesc imigrați germani (de pildă: Silezia, Banat, Argentina); articole despre noțiuni capitale (regim agrar, neam, limbă, minorități) și 3. articole despre instituții și îndrumători (teoreticienii problemei neamului german și frunțașii politici de o însemnătate deosebită). Articolele despre regiuni urmează să aibă toate o arhitectură internă identică, spre a îngădui comparațiile și a evita omisiunile. Diviziunile lor, care comportă și ele felurite subîmpărțiri, sunt următoarele: 1. date generale; 2. spațiu și hotare; 3. populația; 4. istoria și natura grupului german respectiv; 5. viața politică; 6. viața economică; 7. viața bisericească; 8. viața culturală; 9. viața artistică; 10. viața sanitară și asistența socială; 11. asociații; și 12. problemele vitale ale fragmentului german respectiv.

*

Articolul *BANAT*, care a apărut la fasciculele 3 și 4 și ocupă 80 pagini format mare (207–286) ale vol. I, e o prezentare excelentă, care poate fi citită cu foarte mult folos de oricine poartă într-un fel sau altul grija Banatului. Firește, cititorul nu trebuie să scape din vedere intenția generală a dicționarului. Ca înfățișare a Banatului în perspectiva de adăpost a[1] unui grup german compact, articolul e deosebit de interesant. Mănuirea, aproape peste tot exemplară, a datelor statistice, indicațiile de literatură care caută să nu se mărginească numai la textele germane, hărțile și graficele excelent prezentate pot servi și celor care caută să ajungă la o bună stăpânire a ceea ce e românesc în Banat.

Articolul e împărțit în șase părți: A. Date generale; B. „Șvabii“ și evoluția lor de până la 1918; C. Împărțirea Banatului; D. „Șvabii“ din Banatul românesc după împărțire; E. „Șvabii“ din Banatul iugoslav după împărțire; F. „Șvabii“ din Banatul unghuresc după împărțire. Părțile B, D și E sunt clădite fiecare după schema de organizare internă a articolelor regionale, reprodusă mai sus; partea F nu ține decât câteva rânduri, datorită micimii porțiunii unghurești a Banatului.

Prezentarea aceasta a Banatului e redactată de aproape 20 de inși. De un rând de germani din România (Drul Spek de la Sibiu; iar dintre bănățeni canonicul Nischbach, Drul Hoffmann-Lovrin, Hagel etc.) și din Iugoslavia (Weidlein, Tolweth) și de câțiva specialiști germani în teme sud-est-europene: Drii

Schünemann și Klocke, de la Institutul maghiar de la Berlin, [și] Drul Gross de la Institutul de cercetare a economiei Europei de mijloc și de sud-est de la Leipzig. Toate sunt foarte îngrijite; contribuțiile Klocke despre structura socială a Banatului și Schünemann, despre istoria colonizării austriace, trebuie remarcate. Numeroasele prezentări ale Drului Spek impun prin conciziunea lor informată.

Din creionarea sigură a fizionomiei Banatului pot fi subliniate: indicarea poziției geopolitice și relevarea însemnătății rețelei dese de căi ferate construite spre a exploata bogățiile miniere, pentru înflorirea Timișorii. Deosebit de util e inventarul datelor demografice austriace privitoare la populația Banatului, dinainte de recensămintele decenale maghiare întreprinse de la 1870 încolo. Comentariul evoluției demografice a Banatului în intervalul 1880–1910 și a modului cum se repartizează sporul general de 27% pe neamuri (117% la unguri, 17% la sârbi, 16% la germani, 15% la români) explică ridicarea numărului populației maghiare (care nici nu figurează printre neamurile care locuiesc Banatul la 1770, când guvernatorul Clary a întreprins conscripția, ale cărei rezultate au fost publicate de Grisellini): prin aderarea evreilor, maghiarizare sistematică și prin metodele recensământului maghiar (care nu pot fi calificate [ca] obiective din punctul de vedere al determinării naționalității).

Contribuția Drului Klocke despre structura socială a populației Banatului e un model de analiză sociologică pe baza statisticii profesiunilor de la 1910 (cu toate micile imprecizuni datorite faptului că autorul nu are la îndemână date precise privitoare la evoluția de după război a Banatului românesc și sârbesc). Ceea ce trebuie reținut îndeosebi din analiza aceasta e noțiunea „structurii sociale echilibrate“ (*geschlossener Sozialaufbau*), obținută și definită în literatura germană cu prilejul comparării viabilității grupurilor germane din străinătate. Structura piramidală, în care, pe o bază rurală largă se ridică un strat meșteșugăresc-comercial-industrial destul de gros și un vârf de profesioniști liberi și de îndrumători spirituali, e singura echilibrată și garanția de dăinuire cea mai eficace, în caz că nu lipsesc condițiile unei regenerări continue, de jos în sus. Judecând în perspectiva acestei noțiuni, se constată că structura socială a șvabilor din Banatul românesc a devenit considerabil mai mulțumitoare în ultimii 15 ani: „Un fapt e cert, spre deosebire de epoca maghiară a Timișoarei și a Banatului: «șvabii» din Banat — cei din Banatul românesc, pe cât se pare, mai scutiți de imixtiuni și de acțiuni ale neamului conducător decât cei din cel iugoslav, — iau înfățișarea unui grup de structură socială echilibrată. Se apropie astfel din nou de sașii din Ardeal“ (215). „Burghezia cultă «șvabă», care înainte de război era cât pe aci să se piardă în ungurime, își afirmă din nou germanitatea și e înprospătată totodată prin școlile superioare germane cu elemente țărănești“ (215). În perspectiva aceleiași noțiuni e analizată și compoziția profesională a întregii populații a Banatului. Caracteristica șvabilor este o cotă-proporțională industrială ridicată: meșteșugărescă în Timiș și

Torontal, muncitorească în Caraș-Severin (unde [se] recrutau în 1910 majoritatea absolută a muncitorilor din uzine și majoritatea relativă a minerilor). În raport cu ei și cu ungurii, în cazul cărora conta, pe lângă cota-proporțională industrială și cea funcționarească, românii și sârbii, cu o cotă-proporțională agricolă care întrecea 80% prezintă o conformație socială puțin diferențiată. La sârbi, totuși, cifrele arătau prefacerea, în sensul formării unei pături meșteșugărești-comerciale, sensibil mai evoluată. Datele relevate în privința agriculturii sunt tot atât de interesante. Pe când, în cazul șvabilor și al ungarilor, cel puțin jumătate din gospodăriile țărănești prezentau suprafețe între 50–100 ha, aproape întregimea gospodăriilor românești și sârbești avea o întindere sub 50 ha. Și în cazul agriculturii, starea mijlocie a gospodăriilor sârbești se prezintă mai bine decât cea a gospodăriilor românești. Acestea dispuneau precumpănitor de întinderi sub 10 ha, la munte, și între 5 și 50 ha la șes. Împrejurarea că gospodăriile parcelare, exploatate grădinărește, din jurul Timișorii erau mai ales germane, e semnalată. La fel, măsura introdusă după război de a angaja germani din Basarabia ca argați pentru a evita stabilirea, obișnuită înainte de război, a argaților unguri și români în satele șvăbești.

Tabela, care prezintă emigrările și imigrările de la 1900 resp[ectiv] 1905 încolo (de când statisticile maghiare devin utilizabile în privința aceasta) propune spre studiu, cu cifra ridicată de emigranți porniți în Vechiul Regat (destinație care se așează în locul întâi după America), o problemă interesantă.

Miezul articolului acesta despre Banat îl constituie paragraful, care e un adevărat studiu (ține 13 fețe), despre colonizarea șvabilor al Drului Schünemann care, specializat în problema aceasta, anticipează dintr-o lucrare asupra politicii demografice a Austriei tereziane, pe care o pregătește. O prezentare concentrată și scrisă cu multă siguranță, în care colonizările bănățene sunt situate în spiritul absolutismului luminat din veacul al XVIII-lea, atât de vădit în Austria Mariei Terezia și a lui Iosif II. „Colonizarea Banatului face parte din seria întreprinderilor de colonizare conduse de Stat ale absolutismului, care decurg din îmbinarea postulatelor teoretice ale cameraliștilor cu cerințele practice ale politicii. E vorba deci de o mișcare demografică dirijată, nu de una produsă de la sine. Funcțiunile de ordin obștesc pe care trebuia să le împlinescă erau în consecință: dezvoltarea în ordinea politicii mercantiliste (adică industrială și comercială), îndesirea populației în ordine populaționistă și valorificarea agricolă a provinciei. Într-o oarecare măsură, aceste trei țeluri se confundau între ele fără încetare, totuși, potrivit evoluției principiilor economiei de stat în veacul colonizărilor, accentul a căzut la început pe întâiul, apoi pe al doilea și la urmă pe al treilea. Aceste etape revin în istoria mai tuturor statelor colonizatoare ale veacului absolutist. Particularitățile colonizării bănățene se trăgeau, afară de aceasta, din datele istorice ale pământului bănățean. Monarhia avea nevoie de o întărire pe frontariile din direcția de căpetenie a expansiunii ei. Începutul punerii în valoare a Banatului îl precedă cu mult pe

cel al ținuturilor Ungariei de sud și centrale, așezate mai înăuntru spre țara mamă, spre bază. Particularitatea geografică pe care Banatul a avut-o, ca și Moldova, Muntenia, Bacica, Ungaria dinăuntru și, trecător, depresiunea Vienei, a fost transformarea unor suprafețe întinse de vechi pământ arabil și de luminișuri în pășuni, care se produsese datorită presiunii consumației de carne a orașelor și a armatelor germane și a urmărilor defavorabile agriculturii ale războaielor cu turcii și ale haiduciei. Retransformarea în pământ arabil era premisa celor două etape dintâi și ținta etapei a treia a operei de punere în valoare. Elementul demografic cel mai potrivit pentru aceasta era, aci ca pretutindeni, țărănul german. Totuși, Banatul prezintă în privința compoziției naționale a populației, procesul de colonizare cel mai complicat și mai cu peripeții din țările europene ale veacurilor XVIII și XIX. Ceea ce se trage din faptul că așezarea de coloniști a fost condusă artificial, cu folosirea autorității de stat și boierești, așa încât n-a rămas loc de mișcare în voie pentru dezvoltarea organică a deosebitelor ținuturi colonizate și că, în decursul ei, au ajuns la putere succesiv mai multe forțe, opuse unele altora, care coexistau în monarhia habsburgică“ (220).

Tabloul colonizării Banatului e articulat foarte clar, cu toată mulțimea datelor aduse. Dacă se face abstracție de tentativele modeste, întreprinse în cursul campaniei 1687–1697 și dinainte de 1718, istoria colonizării de către austrieci a Banatului prezintă trei etape. Întâia sub Carol VI pentru a întări ținutul și a-i spori veniturile, începută de Mercy, care a adus ca la 3–4 000 de familii de agricultori și de mineri germani, și continuată în perspective catolice, cu colonizări de bulgari și de italieni, spanioli. A doua, cea de căpetenie, sub Maria Terezia, care reia toată opera, după ce războiul de la 1737–1739 a determinat o părăsire [în] panică a Banatului și îndeosebi a celui de miazăzi, și aduce într-o campanie stăruitoare, între 1766–1771 ca la 10 000 familii din ținuturile rhenane pentru a spori populația imperiului, împopulând în șes și mai puțin în ținuturile grănicerești. A treia, sub Iosif II, care începe la 1784, călăuzit de idei fiziocrate, căutând să câștige coloniști capabili să ridice agricultura; în vremea lui sunt așezate ca la 3 000 familii germane, dintre care o parte însurăței din descendența coloniștilor germani anteriori. Colonizările sunt continuate în tot decursul veacului XIX; după înțelegerea de la 1867, ele sunt întreprinse cu ceangăi și cu secu. De la 1779, când domeniile de stat, camerale, sunt vândute nobilimii și organizația în comitate introdusă în Banat, până la ridicarea iobăgiei, colonizarea e întreprinsă în mare măsură și de latifundiarilor în interesul exploatării lor.

De mult interes e judecata asupra succesului colonizării austriace. Ea poate constitui un imbold de a o studia, pentru a obține toate indicațiile utile pentru orice politică demografică, pe care le cuprinde. „Reușita depindea întâi de toate de caracterul coloniștilor, în rândul al doilea însă și de metodele de colonizare. În genere s-au dovedit mai potrivite acele moduri de așezare care dădeau curs liber

iscușinței înnăscute și oțelirii ei prin procesul natural de selecțiune. Acesta a fost cazul așezărilor caroline, ai căror coloniști trebuiau să-și înzestreze singuri gospodăriile și să deștelenească pământul atribuit lor și, mai târziu, al așezărilor post-tereziane cu fii de coloniști care n-au primit la fel, decât ajutoare de stat sau boierești puțin însemnate. Împopularea tereziană a creat dificultățile cele mai mari, de vreme ce absolutismul raționalist terezian, care credea că poate răsplămădi oamenii după rețete de stat, ferea artificial elementele nepotrivite și le tutela prea de aproape pe cele capabile“ (232).

Nu trebuie scăpată din vedere, în sfârșit, indicarea acțiunii [pe] care a[u] avut-o intervenția economică a administrației austriece și răsădirea coloniștilor, proveniți din ținuturi cu economie monetară intensă, asupra populației păstorești a românilor și a sârbilor, cu economia lor aproape pe de-a-ntregul casnică (parte din negustorii „sârbi“, pe care i-au găsit austriecii în „palanca“ Timișorii, trebuie să fi fost aromâni): „... această întreprindere de colonizare a dat întâiul imbold pentru ridicarea economică și socială a naționaliștilor (așa au fost numiți românii și sârbii). Sub conducerea funcționarilor austrieci, românii îndeosebi, s-au văzut siliți la lucrări care depășeau cadrul gospodăriei lor. Trebuiau să doboare copaci, să conducă transporturi, să deștelenească pământ, să taie trestie, să încheie pluguri, care și unelte casnice de tot soiul. Cu toată nemulțumirea lor împotriva acestei munci cu de-a sila, plata pe care o primeau în schimbul acestui robot a constituit începutul ridicării lor din gospodăria autarhă, prinsă în tradiții. Atât fondurile de stat care au fost cheltuite cu colonizările cât și o mare parte a averii pe care coloniștii au adus-o cu ei, întrebuințată pentru întreținere, cumpărări de vite și inventar, le-a revenit «naționaliștilor» și [ambele] au acționat în sensul unei înviorări economice vădite tocmai la populația negermană a ținutului“ (232).

Să nu cădem în mesianismul frecvent la autorii germani, care ajung adeseori să dea proporții de mit și însemnătate providențială acțiunii exercitate de coloniștii germani, de „țărănul german“; e cert însă că apariția administrației austriece marchează începutul istoriei moderne a Banatului, că acțiunea de agrarizare și de europenizare pe care a întreprins-o și urmările autonome ale acestei acțiuni [sunt] unul din procesele de căpetenie, în curs încă, ale istoriei noastre sociale.

Ceea ce e supărător în acest studiu al drului Sch[ünemann] și trebuie relevat cu toată hotărârea este interpretarea pe care o dă colonizărilor din Banat în întregul lor. Orânduirea remarcabilă, ceea ce n-am pregetat să recunoaștem, a informației bogate pe care a cules-o are la rădăcina ei teza că Banatul din momentul cuceririi austriece putea deveni ținutul propriu în întregime al oricărui neam, în speță al celui german, și e întreprinsă cu regretul prea adeseori și prea vădit formulat că germanizarea lui n-a fost întreprinsă cu destulă hotărâre.

Iată teza, împrumuită de tot felul de precauțiuni: „În genere n-a fost intenționată o germanizare a ținutului de către oamenii de stat, care au acționat pentru

colonizare. Dacă, cu toate acestea, tocmai coloniștii germani întrec în opera de punere în valoare celelalte neamuri ale ținutului, faptul se datorește particularității împrejurărilor bănățene. Înaintașii neamurilor prezente acum în Banat au fost colonizați și fixați în Banat cu excepții puțin însemnate, de abia de către guvernul austriac. Despre o prioritate a românilor și a sârbilor de acum din Banat, față de germanii din Banat, nu prea poate fi ca atare vorba. Apelul la germani a fost determinat prin aptitudinile lor deosebite pentru punerea în valoare a ținutului“ (231).

Iată argumentele sau mai precis argumentul. E unul singur: mobilitatea populației Banatului atunci când a intrat în stăpânirea austrieilor. Argumentarea aceasta, partea cea mai confuză a studiului drului Schünemann, începe prin a spune că populația țării „a pierit aproape cu totul“ în decursul campaniei 1687–1697, că încă de pe atunci s-au așezat la Vinga întâii bulgari și au trecut pe malul stâng al Tisei sârbii. Că așezările de veterani și colonizarea în genere era[u] făcut[e] cu neputință din cauza prezenței turcilor la Timișoara, că turcii au încercat să-și întărească poziția bănățeană prin reforme, scutiri și așezări. Conscripțiunea de la 1717 a dovedit cifra de 21 089 de hornuri, asta însemnează ca la 80 000 de suflete sau o densitate a populației de 3 pe km². În cei doi ani următori populația va mai fi scăzut, de vreme ce încartuirile, podvezile și robota cerut[e] de armată și contribuțiile ridicate determinau populația rămasă să băjenărească cu grămada, trecând granița ungurească, ardeleană și munteană. Restul rămas se compunea cu deosebire din sârbi care ședeau în palanca mare de la Timișoara și pe malul Tisei și al Dunării și din români, pierduți în sate minuscule, răsfirate în ținuturile deluroase ale Răsăritului, cu câte zece case în mijlocie, uneori cu numai una-două case locuite. Nici unul din aceste grupuri naționale nu era băstinaș „în majoritatea lui“: fiecare era compus din imigrați recentți, care-și schimbau cu ușurință așezarea, mai ales că erau crescători de vite și păstori. Grupuri naționale mai mici constituiau coloniile bulgare, țigani, care pot fi dovediți în ținut de două veacuri și evreei sephardici, moștenire la fel din epoca turcească. S-ar înțelege de la sine că, în cazul unei atari conformații a populației, o politică de colonizare sistematică putea scoate ținutul teren național unitar al oricărei naționalități, la alegere.

Că atari „tendențe naționale“ nu au fost urmate de Carol VI, că prin urmare o „împopulare germană unitară a țării“ n-a devenit realitate e constatarea cu care începe înfățișarea drului Sch[ünemann]. În perspectiva ei e reprobata activitatea guvernatorului Villana-Perlas, căruia „purtarea de grijă pentru interesele național-germane, ce n-a lipsit la predecesorii lui militari“ îi era cu totul străină, care a ajuns chiar sub influența crescătorilor de vite sârbo-greci (aromânii desigur). O descriere amănunțită arată cum intrigile contelui Perlas, ale birocrăției și ale *Wienerstadtbanco*-ului au lăsat să treacă neutilizați pentru colonizare anii între 1759–1765. Concurența, ce n-a împiedicat totuși o activitate intensă, între directorii de împopulare Neumann și Hildebrand și sistemele lor, care în raționalitatea

lor (una din tehnicile de colonizare era de a clădi dintr-odată sate întregi orânduite geometric și de a le umple apoi cu coloniști, alta de a-i îndruma numai pe coloniști și de a-i lăsa să-și ridice singuri așezările, alta, în sfârșit, consta în transferarea“ naționaliștilor“ și așezarea coloniștilor în casele satului evacuat) aduc foarte mult cu colonizările interne ale prezentului, e descrisă cu amănuntul. Eșecul proiectului contelui Harsch de a germaniza Granița și al celui al împăratului Iosif II de a o popula cu țărani din Tirol, ținutul Salzburg și din Pădurea Neagră datorită „forțelor antigermane“ și „antimilitare“ e menționat. Faptul „regretabil“, că nota precumpănitor germană dată Banatului apusean de regimentul de graniță german în urma colonizărilor de la 1869, s-a diluat prin așezări de români și sârbi, e compensat măcar prin împrejurarea că „pe tot ținutul graniței militare, ofițerii germani au purtat grija germanizării sângelui populației, care poate fi observată până în caracterul și aspectul descendenței grănicerilor sârbi și români“.

Cu toată judecata lui aspră, pe care am citat-o, împotriva pretenției raționaliste a epocii tereziene de a răsplămădi oameni după rețete, drul Schünemann privește prin prisma raționalistă a veacului de care se ocupă. A căutat să-și acorde, fidel întru totul stilului raționalist, un punct de plecare *tabula rasa*. N-a fost nimeni și nimic, precis: nimeni și *mai* nimic, în Banat înainte de fapta rațională a administrației austriace. Iar ceea ce s-a întâmplat, de la intrarea ei în joc, e drama împiedicării unei preținse rațiuni ultime de a-și înfăptui planul ei adevărat, cel care s-ar fi găsit dedesubtul reflecțiilor mercantiliste și fiziocrate: „împopularea unitară germană“, de către rațiunea luată în deșert, de „intrigi“ și „forțele oculte“, care nu colaborează la înfăptuirea acestui plan din considerații și pentru interese mercantiliste și fiziocrate. Drul Schünemann privește întreprinderi din veacul al XVIII-lea, pe care l-a definit totuși așa de bine, în perspectiva unei problematice moderne, care chiar dacă a intervenit în acel veac, n-a avut totuși nici pe departe rolul decisiv care i-a revenit în ultima sută de ani.

Tiparul colonial nu e potrivit pentru a scrie istoria ținuturilor cucerite de austrieci de la turci. Istoria Americii, unde băștinașii au fost reduși, sau a Prusiei medievale, poate fi mărginită la elogiul colonizatorilor; prin faptul că neamurile pe care le-au găsit austriei, când au apărut, n-au pierit, că dimpotrivă subzistă și și-au cucerit pământurile la Statele ale neamurilor, istoria ținuturilor ca Banatul e o dramă cu cel puțin doi actori: băștinașii și colonizatorii cu coloniștii lor. Nu poate evita să o trateze ca atare nici drul Schünemann; și el pomenește nemulțumirile băștinașilor împotriva colonizărilor și suplica prezentată la Viena (227), și fricțiunile dintre agricultorii germani și păstorii și crescătorii de vite români și sârbi la Aradul-Nou, Lugoj, Făget și în toate comunele unde coloniștii ședeau între „naționaliști“ (223).

Mișcările de populație între țările și ținuturile deosebite ale imperiului turcesc și între acestea și ținuturile cucerite de austrieci, numite „metanastase“ de

profesorul de la Belgrad, Cvijic (*La péninsule balkanique*, Paris, Colin, 1918), care îmbină între ele în felurite chipuri neamurile sud-est-europene, sunt decisive pentru istoria socială a veacurilor noastre XVII și XVIII [ca și] pentru înțelegerea structurii populației statelor sud-est-europene. Ele nu îndreptățesc însă construcția unei depopulări până la acele resturi „minimale“ de care se vorbea în argumentarea pe care am reprodus-o. Ea e cu totul gratuită; cifra de aproximativ 80 000 suflete, la 1717, e foarte ridicată pentru veacul al XVIII-lea și un ținut bântuit de războaie. „Scăderea“ datorită „încartuirilor, corvezilor, robotei și contribuțiilor“, greutăți cu care populația Banatului avusese tot timpul să se obișnuiască, nu poate să fi fost atât de însemnată încât să fi lăsat Banatul pustiu. În sfârșit, specularea densității de 3 la km² e cu totul nelalocul ei, dacă se ține seamă de condițiile de mai sus și de viața pronunțat păstorească a acestei populații. Și chiar dacă ar fi băjenărit toți băștinașii, cei reîntorși după un răstimp, dacă nu la vetrele lor, măcar în ținuturile lor, nu pot fi socotiți coloniști și colonizați de administrația austriacă. Una e a aduce oamenii dintr-a șaptea țară, altceva a înscrie într-un catastif un rând de contribuabili noi. Nici chiar scutiurile inițiale, prin care au fost încurajați să se întoarcă, nu îndreptățesc ștergerea deosebirii dintre ei, băștinași totuși, și coloniștii propriu-ziși. Iar dacă planurile de colonizare cele mai grandioase n-au fost realizate, credem că faptul nu se datorește numai „intrigilor“ și „forțelor antigermane“ de la Viena, ci și faptului că germanii erau și trebuiau aduși de departe, că nu puteau prinde rădăcini decât foarte anevoie, că așezarea lor prezenta dificultăți greu de întrecut și pentru administrația austriacă. Criza emigrărilor în America și a limitării nașterilor, care a început încă de la mijlocul veacului trecut între urmașii coloniștilor din Banat, nu e decât un alt aspect al dificultății lor de a dăinui în acest ținut. Ce înseamnă a fi băștinaș, asta germanii, atât de preocupați de imponderabilele care constituie un neam, pot s-o aprecieze îndeajuns.

Invocarea găsirii ca locuitori, alături de „naționaliști“, la momentul cuceririi austriace, a țiganilor, a evreilor și a unor bulgari, nu scade caracterul de băștinași al acestora și nu dă Banatului caracterul de mozaic de neamuri, pe care nu-l primește nici prin așezarea coloniștilor germani.

Restul contribuțiilor oferă un tablou sumar dar instructiv al aspectelor vieții șvabești, trasat de chiar frunțașii ei (înfățișarea literaturii și a muzicii de soții v. Pukánszky e o excepție). Paragraful *Volkstum und Völkliche Ordnungen* (Substanța neamului și orânduielele lui) e de tot interesul prin faptul că provine de la un german din Reich și conține mai mult un apel decât o descriere.

Ceea ce nu trebuie să treacă neobservat e faptul că aproape toate paragrafele consacrate situației dinainte de război termină anunțând renașterea de după război, devenită posibilă prin despărțirea de Ungaria și că, mai departe, toate părțile consacrate situației șvabilor din Banatul românesc exprimă, direct sau răspicat, faptul că statul românesc prezintă cu toate demonstrațiile care nu lipsesc (și nu

pot lipsi prin firea lucrurilor) incomparabil mai multe posibilități de existență germană decât stăpânirea maghiară dinainte vreme.

*

Două sunt reflecțiile mai de seamă pentru noi, pe care le poate prilejui acest articol despre Banat și dicționarul în care a ieșit. Întâia privește datoria noastră, a românilor Banatului, de a ne ocupa de trecutul românesc al Banatului și de a-l face știut. A doua privește raportul nostru, al bănățenilor, cu șvabii, în genere al nostru, al românilor, cu populațiile de neam străin, care trăiesc printre noi: datoria noastră de a lucra și pentru consolidarea statului românesc, cu pătrimea de neromâni a cetățenilor lui.

Studii ca acel despre așezarea în Banat a șvabilor, despre care am scris mai sus, ne arată cât de mult e de făcut pentru scoaterea la lumină a trecutului românesc al Banatului. Izvoarele pentru epoca maghiară, turcească, austriacă a ținutului nostru, folosite până acum numai pentru a întocmi istoria pretențiilor maghiare sau a elementului german, trebuie cercetate de abia toate, spre a culege dintr-însele tot ce poate contribui la încheierea istoriei românești a Banatului. Fără munca aceasta, aproape că n-avem cum răspunde cu dovezi la demonstrații sfruntate ca aceea a statornicirii noastre în Banat prin grija administrației austriace. Trebuie să apară un rând de istorici, care să ia asupra lor munca migăloasă dar atât de necesară a explorării arhivelor de la Viena și Pesta, a celor județene, comunale, bisericesti și a scrierilor care ne privesc: literatura austriacă deosebit de interesantă de la mijlocul veacului trecut, însemnările călătorilor etc. Noi bănățenii purtăm înaintea tuturor răspunderea acestei întreprinderi. Că o istorie a Banatului, în lumina izbânzii care a încoronat stăruința tuturor rândurilor de înaintași, e de trebuință ca puține alte lucruri, o crede oricine, fără dovezi. E nevoie de ea pentru a da cuprins iubirii noastre de ținutul din care ne tragem, e nevoie de ea pentru a face cu puțință întocmirea acelei istorii așteptate a întregului neam românesc din toate ținuturile; e nevoie de ea pentru a vădi necesitatea și dreptatea statului românesc întregit și a pune capăt răstălmăcirilor, pe care le face cu puțință necunoașterea trecutului nostru de noi înșine. „Trebuința istoriei patriei ne este neapărată chiar pentru ocrotirea drepturilor noastre împotriva națiilor străine. Neavând istorie, fiecare popor dușman ne-ar putea zice cuvintele d-lui Aaron: Începutul ce ai este necunoscut, numele ce porți nu este al tău, nici pământul pe care locuiești; soarta ta a fost ca să fii tot după cum ești; leapădă-te de începutul tău, schimbă-ți numele sau primește pe acesta ce ți-l dau eu, ridică-te și du-te din pământul pe care-l locuiești, căci nu este al tău și nu te mai munci în zadar, căci tu nu poți fi mai bine de cum ești. Și, în adevăr, toate aceste cuvinte ni s-au zis de către străini, începutul nostru ni s-a tăgăduit, numele ni s-a prefăcut, pământul ni s-a sfâșiat, drepturile ni s-au călcat în picioare, numai pentru că n-am avut conștiința națio-

nalității noastre, numai pentru că n-am avut pe ce să ne întemeiem și să ne apărăm dreptățile“ (din *Cuvântul* de la 1843, la Academia Mihăileană, al lui Kogălniceanu pentru deschiderea cursului de istorie națională).

Acțiunea de solidarizare a germanilor de pretutindeni, de felul celei întreprinse prin dicționarul de care e vorba, ridică o dată mai mult problema conviețuirii noastre cu șvabii, aspect al problemei mai întinse constituite de cetățenii de neam străin ai statului românesc. Istoricul Szekfű, îndrumătorul spiritual al unei bune părți a tineretului maghiar, indică într-o analiză deosebit de interesantă a categoriei *Volk* (*Volkstum Nation und Staat*, „Ungarische Jahrbücher“, Berlin XIV, Decembrie 1934) amenințarea pe care ar reprezenta-o conștiința de neam (*das Volkstum*) întemeiată pe țărâtime și sângele nestruciat și străvechi-german [și pe care o] „ridică pe veci minoritățile germane din statele, între granițele cărora trăiesc. Ei pot să rămână supuși buni și bravi ai statelor respective, dar nu mai pot păstra o legătură sufletească cu națiunea străină (*Staatsvolk*). Substanța lor sufletească e identică cu cea a germanilor din Reich. Îndepărtare de națiunile străine din partea locului, pentru că numai așa e posibilă fuziunea desăvârșită, reclamată de conștiința de neam a tuturor germanilor, al căror loc e în aceeași singură unitate a neamului german, dacă sunt germani adevărați“ (342–343).

În toți anii de după război, n-am avut timpul să ne preocupăm temeinic de problema raportului nostru cu cetățenii de neam străin, prinși în acțiunea de întărire și de ridicare a neamului românesc sau în acțiunea de consolidare a statului nostru întregit. Mulțimea legăturilor dintre luptătorii români și germani din fosta Ungarie și situația incontestabil mai bună pe care au găsit-o germanii în statul românesc oferiseră premisele unei integrări convenabile a lor în acest stat. Preocupați de problemele vitale pomenite mai sus, am lăsat nefolosit prilejul, trebuie s-o recunoaștem. Capitalul de legătură de după război s-a risipit prin decese și pierderi de prestigiu; iar generația nouă care trece în fruntea germanilor pare a fi crescută în atmosfera categoriei *Volk*. Vine vremea să reluăm problema cetățenilor de neam străin. Dar ce e de făcut de acum? Să vedem amenințări ca profesorul ungar și să pornim, din prevedere, o campanie ca aceea pornită vara aceasta la Budapesta (de văzut materialul menționat de revista „Der Auslandsdeutsche“ în editorialul la caietul din septembrie 1935).

Cred că n-avem de ce. Știu că mânuind categoria *Reich* (misiunea Germaniei în Europa), asociațiile și grupurile care se consacră germanilor de peste hotare visează uneori, romantic ori realist, țeluri politice agresive. Dar am văzut îndeajuns de multe ori în Germania, asistând la discuții între ideologi ai misiunii noi a Germaniei din Reich și germanii „din străinătate“ (*Auslandsdeutsche*), că aceștia din urmă au un patriotism „local“ puternic, că de fapt nu mai sunt *germani* strămutați între străini ci germani din Sudeți, din Bucovina etc. Trebuie să ținem seamă de faptul acesta că, după sute de ani de existență între noi, pe locuri în care

noi ne avem rădăcinile și care ne-au plămădit, acești veniți de departe, chiar numai dacă s-au adaptat locurilor, ne-au devenit întrucâtva asemănători. Un sas din Ardeal, cu tradiția aproape milenară a acestui grup, își zice german când stă de vorbă cu noi; în Germania, el e vădit și accentuat ardelean. Același lucru se întâmplă cu oricare din grupurile germane vechi. Cercetări antropologice au constatat „indianizarea“ treptată și apariția de trăsături ale populației băștinașe la coloniștii anglo-saxoni și spanioli în cele două Americi, și când ascendența lor n-a prezentat amestecuri de rasă. Sunt sigur că, și în cazul germanilor din străinătate, atari cercetări ar arăta multe fapte de răsplămădire prin puterea lucrurilor și împrejurărilor.

Cert că acțiunea asociațiilor pentru germanii din străinătate a prefăcut un rând de tineri șvabi și sași în germani abstracti, deși dezrădăcinarea din tradiția grupului lor nu e intenționată. Dar să nu uităm, din pricina acestor puțini, mulțimea celor în care, odată cu dragostea de tradiția și de așezarea lor, există și premisele colaborării cu noi la consolidarea și perpetuarea statului pe care ni l-am agonisit.

Cealaltă datorie, pe care ne-o așează în față reflecțiile trezite de considerarea dicționarului despre care am dat veste, este aceea de a munci pentru statul românesc. Noi românii trebuie să ne consacram ridicării neamului nostru așa cum cultivă sașii sau șvabii neamul lor; dar pentru a întări și păstra statul nostru trebuie să purtăm în afară de asta și grija grupurilor de neam străin, care trăiesc între noi. N-avem să ne pierdem cumpătul ca unгурii, pentru că cei de neam străin nu sunt atâția, încât să fim în primejdia de a dispărea printre ei; dar nici n-avem să-i trecem cu vederea, pentru că sunt destui, ca să nu putem lăsa în voia întâmplării colaborarea lor activă la înaintarea statului nostru.

În Banat, unul din ținuturile cu grupuri de neam străin, în care vechiul capital de legături între frunțașii români, șvabi, sârbi nu e risipit întru totul, se impune o muncă pilduitoare de cultivare a raporturilor cu aceste grupuri străine și cu celelalte, de câștigare și de integrare a lor în statul românesc. Nu e vorba de a-i îngloba neamului românesc, cum au „maghiarizat“ unгурii, ci de a-i câștiga pentru statul românesc, pentru rânduiala firească a locurilor în care s-au înrădăcinat de mult. Ceea ce unгурii n-au avut cum încerca, nouă ni-i ușor de făcut: ne aflăm în condiții incomparabil mai norocoase, când ne consolidăm statul. N-avem decât să ne aducem aminte de tot lanțul legăturilor noastre cu aceste grupuri de neam străin, să recunoaștem contribuțiile pe care le-au adus pentru ajungerea situației de azi, să le știm oamenii de seamă, în care nu sunt săraci (ar trebui să traducem, de pildă, unele din scrierile acelu slovac, șvab, care e Adam Müller-Guttenbrunn, ale acelu martir de la 1849, Stephan Ludwig Roth, un Bălcescu sas); să ne străduim, mai departe, să dăm puțința fiecăruia din ele să ne cunoască munca grea și stăruitoare până la cele de azi: apostolii, martirii, oamenii, nădejtile, înlesnind traducerile în limbile lor.

În caz că o atare ofensivă pornește bine, n-avem de ce purta teama acțiunilor de solidarizare a germanilor de pretutindeni. Ele îi vor ajuta pe germanii noștri să-și cultive neamul; dar nu vor izbuti să-i îndepărteze de statul românesc. Și dacă ne vom pricepe să nu lăsăm în părgănire ideea bogată a posibilităților de integrare activă în statul românesc și să ridicăm în conștiințe realizările sociale și toleranța înțelegătoare, care ne e proprie oricât am fi declarați „temnicheri“ și „spoliatori de sclavi“, nu vom fi primejduiți din partea nici unuia din grupurile de neam străin care trăiesc printre noi.

Adnotare Sanda
Golopenția

BANATUL ÎNTR-UN DICȚIONAR GERMAN

Publicat în „Revista Institutului Social Banat–Crișana“, an. IV (1936), nr. 14,
fascicula 1 (ianuarie–martie), p. 41–49.

Textul acesta reprezintă una din recenziile ample pe care A.G. le-a scris, fie pe teme teoretice (vezi comentariul nostru la recenzia *Werner Sombart: Die drei Natioalökonomien*, reprodusă în secțiunea *Autodelimitări* a volumului de față), fie pe teme privind descrierea sociologică a României de către sociologi veniți din cadrul și cu aspirațiile altor culturi.

În fapt, recenzia de față reprezintă (în afara unor scurte cronici, cum ar fi *II. Südosteuropa-Kolleg* și *Cercetarea satului în România*, apărute în 1934, singurul text de amploare publicat de A.G. în perioada studiilor în Germania, când, hotărât să-și desăvârșească formația sociologică, el decide să nu publice, limitându-se la redactări rapide în vederea unor volume de încheiat odată întors în țară. În scrisoarea din 23.1.1936 către P. Comarnescu, A.G. scria, explicând excepția:

Dacă n-ai ce face odată, răsfoiește la Academie „Revista Institutului Social Banat-Crișana“. Directorul, drul Grofșorean (Timișoara 4 — Miron Costin, 3) e un om pentru care am foarte multă stimă. Se zbate să facă „educație politică“ lumii din Banat. Și e, pentru trecutul și viața lui, provinciale, foarte bine informat. (Cartea lui *Curentele social-politice contemporane*, deși stângace, e mai cu perspectivă decât a multor bucureșteni de vază). I-am dat un articol pentru numărul din februarie–martie [în fapt din ianuarie–martie, S.G.], cu toate că vezi că nu scriu nicăiri (CMR, p. 61).

Încă de la începutul textului, remarcăm interesul lui A.G. pentru noul tip de *Enciclopedie* experimentat de autorii dicționarului *Handwörterbuch des Grenz- und Auslanddeutschtums*. El va vorbi despre înnoirea viziunii asupra enciclopediilor — e drept că în cu totul altă direcție — și în legătură cu *Enciclopedia României* (vezi comentariul nostru la acest text, publicat în secțiunea *Metodă, realizări, perspective* a volumului de față).

Ca bursier Rockefeller și apoi Humboldt în Germania (1933–1936), A.G. va opta pentru profesorii Hans Freyer și Günther Ipsen, amintiți în cadrul recenziei ca ținând de același grup de cercetare cu autorii dicționarului (care scoteau și revista „*Deutsche Hefte für Volksforschung*“), ca îndrumători ai tezei sale de doctorat.

La sfârșitul articolului figurează indicația „Lipova, 1935“; ea trebuie citită „Lipsca, 1935“.

În Carmen Albert și Valeriu Leu, *op.cit.*, găsim o remarcabilă caracterizare a acestui text al lui A.G.: „Este de fapt un amplu studiu ce pune în evidență cunoștințele amănunțite ale semnatarului asupra istoriei Banatului dobândite prin parcurgerea deopotrivă a istoriografiei române și germane, dar este și o lucrare ce anunță direcția imagologică, fapt surprinzător pentru vremea aceea. L-a

redactat fiind în Germania și l-a trimis revistei de la Leipzig. Rămâne un adevărat model de analiză din perspectivă pluridisciplinară a unui text complex și extrem de dens. Schimbând mereu unghiul de abordare, de la cel istoriografic la cel sociologic–antropologic, la cel politic și geopolitic, Anton Golopenția realizează o lucidă analiză a modului în care germanii percep spațiul bănățean dar și a rosturilor pentru care a fost scris un asemenea volum, a rosturilor pentru care Banatului i s-a rezervat un spațiu întins în economia lui“ (p. 362).